

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 21^{ΗΣ} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2004

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Κωνσταντῖνος Δρακάτος** λέγει τὰ ἑξῆς:

Ἔχω τὴν τιμὴ νὰ παρουσιάσω δύο πολὺ ἀξιόλογα βιβλία, ποὺ ἐκδόθηκαν προσφάτως ἀπὸ τὸ Κέντρο Προγραμματισμοῦ καὶ Οἰκονομικῶν Ἐρευνῶν, καὶ τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν στὴν «ἐργασία», ἡ ὁποία, ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἀποτελεῖ βασικὸ παραγωγικὸ συντελεστὴ στὴν οἰκονομία καί, ταυτοχρόνως, προσδιορίζει τὸ ἐπίπεδο διαβιώσεως τοῦ πληθυσμοῦ. Τὰ δύο αὐτὰ βιβλία παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, διότι ἀναλύουν τὴ διαμόρφωση τῆς ἀγορᾶς ἐργασίας, ὑπὸ τὴν ἐπίδραση ἀφ' ἑνὸς τῆς μεταναστεύσεως καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς ἐκπαιδεύσεως, δηλαδὴ δύο παραγόντων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους θὰ ἐξαρτηθεῖ, σὲ μεγάλο βαθμὸ, ἡ ἀναπτυξιακὴ πορεία τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας.

*

* *

Θεόδωρου Λιανοῦ μὲ τὴ συνεργασία **Παναγιώτας Παπακωνσταντίνου**, «Σύγχρονη μετανάστευση στὴν Ἑλλάδα: Οἰκονομικὴ διερεύνηση», Κέντρο Προγραμματισμοῦ καὶ Οἰκονομικῶν Ἐρευνῶν, Μελέτες 51, Ἀθήνα, 2003, σελ. 179.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου κύριος Θεόδωρος Λιανὸς εἶναι Καθηγητὴς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας στὸ Οἰκονομικὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καὶ ἔχει διατελέσει Πρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου καὶ Ἐπιστημονικὸς Διευθυντὴς τοῦ ΚΕΠΕ, ἡ δὲ συνεργάτις του κυρία Παναγιώτα Παπακωνσταντίνου εἶναι Ἐπιστημονικὴ Ἐρευνήτρια τοῦ ΚΕΠΕ. Ὁ συγγραφεὺς ξεκινᾷ ἀπὸ τὴ διαπίστωση

ὅτι τὸ μεταναστευτικὸ φαινόμενο, πού, ὡς εἰσροή, ἐμφανίσθηκε στὴ χώρα μας, μὲ ἄνευ προηγουμένου ἔνταση κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1990 δὲν ἔτυχε μέχρι τώρα ἐπαρκoῦς ἐπιστημονικῆς ἀναλύσεως καὶ συστηματικῆς παρακολουθήσεως καί, ἔτσι, θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι τὰ ποικίλα προβλήματα πού δημιουργήθηκαν ἀντιμετωπίσθηκαν ἀπὸ τὴν πολιτεία μὲ αὐτοσχεδιασμούς. Στὴ μελέτη αὐτῆ, πού ἀποτελεῖται ἀπὸ εἰσαγωγικὸ κεφάλαιο, ἔξι κύρια κεφάλαια, κεφάλαιο συμπερασμάτων καὶ βιβλιογραφία, ἐπιχειρεῖται νὰ τεθοῦν οἱ βάσεις τῆς οἰκονομικῆς διερευνήσεως τοῦ μεταναστευτικοῦ φαινομένου, ὥστε νὰ καταστεί δυνατῆ, ἐν καιρῷ, ἡ σχεδίαση καὶ ἐφαρμογὴ μιᾶς σωστῆς μεταναστευτικῆς πολιτικῆς.

Στὸ Πρῶτο (εἰσαγωγικὸ) Κεφάλαιο γίνονται σύντομες ἱστορικὲς ἀναδρομὲς στὴ μετατροπὴ τῆς χώρας ἀπὸ χώρα προελεύσεως μεγάλου ἀριθμοῦ μεταναστῶν κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1960, σὲ χώρα προορισμοῦ καὶ πάλι μεγάλου ἀριθμοῦ μεταναστῶν κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1990. Ἐπὶ πλεόν, ἐπισημαίνονται οἱ ἀδυναμίες τῶν στοιχείων πού χρησιμοποιήθηκαν καὶ τὰ ὁποῖα προέρχονται: Πρῶτον, ἀπὸ τὶς αἰτήσεις γιὰ ἄδεια διαμονῆς καὶ ἐργασίας πού ὑπεβλήθησαν τὸ 1998, Δεύτερον, ἀπὸ τὶς Ἔρευνες Ἐργατικοῦ Δυναμικοῦ τῆς Ἐθνικῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἑλλάδος καί, Τρίτον, ἀπὸ τὸν Ὄργανισμό Ἀπασχολήσεως Ἐργατικοῦ Δυναμικοῦ. Ἀπὸ τὰ ἔξι κύρια κεφάλαια τῆς μελέτης τὰ δύο πρῶτα ἀναφέρονται σὲ διάφορα χαρακτηριστικὰ τῶν μεταναστῶν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα καὶ προσδιορίζεται, ἐν πολλοῖς, ἡ ἐπίδραση πού ἀσκεῖται στὴν οἰκονομία ὑποδοχῆς.

Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ κεφάλαια αὐτά, Δεύτερο κατὰ σειρᾶν, ἀρχίζει μὲ ἀναφορὰ στὸν ἀριθμὸ τῶν (νόμιμων καὶ παράνομων) μεταναστῶν, ὁ ὁποῖος, ὅμως, παραμένει ἄγνωστος, παρ' ὅλον ὅτι παρήλθε δεκαπενταετία περίπου ἀπὸ τὴν ἔναρξιν μιᾶς ἐντυπωσιακῆς σὲ μέγεθος μεταναστεύσεως πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Χρησιμοποιώντας ὅλες τὶς διαθέσιμες ἐκτιμήσεις, ὁ συγγραφεὺς καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι μπορούμε νὰ θεωρήσουμε ὡς ὄρια τὶς 372 χιλ., καὶ τὶς 631 χιλ., μὲ τὴν παρατήρηση ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν μεταναστῶν μπορεῖ νὰ εἶναι διπλάσιος τὸ καλοκαίρι ἀπὸ ὅ,τι τὸν χειμῶνα καὶ ὅτι, ὡς ποσοστὸ τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ ἴσως νὰ ὑπερβαίνει τὸ 10%. Ὡς πρὸς τὴ χώρα προελεύσεως, οἱ μετανάστες ἔρχονται κυρίως ἀπὸ τὴν Ἀλβανία (κατὰ 65%) καὶ ἀπὸ τὶς ἄλλες βαλκανικὲς χώρες (συνολικὰ κατὰ 78%).

Γενικά, οἱ μετανάστες εἶναι ἄτομα νεαρῆς ἡλικίας, ἀλλὰ οἱ γυναῖκες εἶναι, κατὰ μέσο ὄρο, μεγαλύτερες τῶν ἀνδρῶν. Σημασία ἔχει ὅτι στοὺς μετανάστες τὸ

ποσοστό τῶν ἄνω τῶν 44 ἐτῶν εἶναι 9% ἔναντι 35% στοὺς ἐλληνικὸ ἐργατικὸ δυναμικό. Ἀπὸ πλευρᾶς οἰκογενειακῆς καταστάσεως, στοὺς ἄνδρες τὰ ποσοστὰ ἐγγάμων καὶ ἀγάμων εἶναι περίπου ἴσα, ἐνῶ στὶς γυναῖκες ὑπάρχει σημαντικὴ διαφορά, μὲ 61% ἔγγαμες καὶ 28% ἀγαμες. Ὡς πρὸς τὸ ἐκπαιδευτικὸ ἐπίπεδο τῶν μεταναστῶν, ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ δήλωσαν ἐπάγγελμα, τὸ 80% περίπου εἶναι ἐργάτες μὲ ἢ χωρὶς εἰδίκευση. Ὅταν χρησιμοποιῶνται στοιχεῖα τῆς Ἔρευνας Ἐργατικοῦ Δυναμικοῦ, ἐμφανίζεται μειωμένος ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνειδίκευτων καὶ αὐξημένος ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰδικευμένων τεχνιτῶν. Πρὸς συμπλήρωση τῆς εἰκόνας τῆς ἀπασχολήσεως τῶν μεταναστῶν παρέχεται ἡ ἐκτίμησις ὅτι οἱ περισσότεροί (66%) ἐργάζονται στὶς κατασκευές, στὰ νοικοκυριά καὶ στὴ βιομηχανία καὶ ἕνας σημαντικὸς ἀριθμὸς (20%) στοὺς ἐμπόριον καὶ τὸν τουρισμό.

Παρὰ τὶς ἀδυναμίες τῶν διαθέσιμων στοιχείων, ἐπιχειρεῖται χωριστὰ στοὺς Τρίτο, κατὰ σειρᾶν, Κεφάλαιο τῆς μελέτης ἀνάλυση τῆς γεωγραφικῆς κατανομῆς τῶν μεταναστῶν, ἡ ὁποία ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρει ὄχι μόνον ἀπὸ οἰκονομικῆς πλευρᾶς. Προτάσσεται θεωρητικὴ ἀνάλυση τοῦ ἄριστου ἀριθμοῦ μεταναστῶν στὴ χώρα ὑποδοχῆς, ὅπως ἔχει ἀναπτυχθεῖ στὴ σχετικὴ βιβλιογραφία. Ἀκολουθεῖ ἐξέταση τῆς διασπορᾶς, στοὺς νομοὺς τῆς χώρας, τῆς ἀναλογίας τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μεταναστῶν ἀνὰ χιλίους κατοίκους. Ἡ ἀναλογία αὐτὴ γιὰ τὸ 2001 κυμαίνεται ἀπὸ 14 μετανάστες ἀνὰ χιλίους κατοίκους στὸν Νομὸ Ἐβρου μέχρι 135 μετανάστες ἀνὰ χιλίους κατοίκους στὸν Νομὸ Ζακύνθου, μὲ 72 μετανάστες ἀνὰ χιλίους κατοίκους στοὺς σύνολο τῆς χώρας. Ἐπὶ πλεόν, ὑπάρχει διαφοροποίηση στὴν κατανομὴ τῶν μεταβολῶν στοὺς ἐπὶ μέρους νομοὺς μεταξὺ ἐθνικοτήτων, χωρὶς σοβαρὴ μετακίνηση μεταναστῶν μεταξὺ τῶν περιφερειῶν τῆς χώρας. Προκειμένου νὰ ἐρμηνευθοῦν οἱ διαφορὲς ποὺ παρατηροῦνται μεταξὺ τῶν νομῶν χρησιμοποιήθηκε ἡ οἰκονομικὴ θεωρία τῆς μεταναστεύσεως καὶ ἐκτιμήθηκαν ἀπὸ τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα οἱ ἀντίστοιχες ἐξισώσεις παλινδρομήσεως. Τὰ ἀποτελέσματα ποὺ προέκυψαν, παρὰ τὶς ὅποιες ἐπιφυλάξεις ποὺ θὰ μπορούσε νὰ διατυπώσει κανεὶς, εἶναι, σὲ γενικὲς γραμμές, τὰ ἀκόλουθα: Οἱ μετανάστες φαίνεται νὰ ἐπιλέγουν τοὺς νομοὺς ποὺ ἔχουν σχετικὰ ὑψηλὸ κατὰ κεφαλὴν Ἀκαθάριστο Ἐγχώριο Προϊὸν καὶ ὑψηλὸ βαθμὸ ἀστικοποίησης, ἀποφεύγουν δὲ τὴ μετακίνηση σὲ μακρινοὺς καὶ τοὺς παραμεθόριους νομοὺς. Σημειωτέον ὅτι στὴν περίπτωση τῆς παράνομης μεταναστεύσεως τὸ ποσοστὸ ἀνεργίας εἶναι στατιστικῶς ἀσήμαντο.

Στὸ Τέταρτο, κατὰ σειρᾶν, Κεφάλαιο ἐξετάζεται ἡ συμπεριφορὰ τῶν μεταναστῶν στὴν ἀγορὰ ἐργασίας καὶ – τὸ σημαντικότερο – συγκρίνεται μὲ ἐκείνη

των Ελλήνων εργαζομένων. Η ποσοτική ανάλυση έδειξε ότι κατά την περίοδο 1998-2001 ή απασχόληση των Ελλήνων μειώθηκε, ενώ των Ελληνίδων και των μεταναστών, ανδρών και γυναικών, αυξήθηκε. Η συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό των μεταναστών (ανδρών και γυναικών) είναι μεγαλύτερη από ό,τι των Ελλήνων και Ελληνίδων. Από την ανάλυση συσχετίσεως των ποσοστών ανεργίας των μεταναστών και των Ελλήνων κατά περιφέρειες δὲν προέκυψαν στατιστικῶς σημαντικά αποτελέσματα. Πάντως, τὰ ποσοστά ανεργίας για τούς μετανάστες είναι ύψηλότερα από ό,τι για τούς Έλληνες εργαζομένους. Από τις προσλήψεις τῆς περιόδου 1998-2000 προκύπτει ότι ἡ ἀναλογία των μεταναστών είναι μεγαλύτερη στις μικρές από ό,τι στις μεγάλες επιχειρήσεις, ἡ πρόσληψη σὲ θέσεις μερικῆς καὶ πλήρους απασχολήσεως διαφέρει μεταξύ Ελλήνων καὶ μεταναστών, ἡ μετακίνηση των μεταναστών ἐντὸς νομοῦ καὶ μεταξύ νομῶν είναι ελάχιστη, οἱ δὲ προσλήψεις Ελλήνων καὶ μεταναστών ἐμφανίζουν σημαντικὴ ἐποχικότητα.

Στὸ Πέμπτο Κεφάλαιο τῆς μελέτης ἐπιχειρεῖται διερεύνηση τοῦ δυσχεροῦς θέματος των ἐπιδράσεων πού ἄσκησε ἡ μετανάστευση στὴν Ελλάδα ἐπὶ τῆς απασχολήσεως των Ελλήνων εργατῶν. Στὴν ἀρχὴ γίνεται θεωρητικὴ τοποθέτηση βάσει των διεθνῶς ἐπικρατουσῶν ἀντιλήψεων, κατὰ τις ὁποῖες σὲ τέτοιες περιπτώσεις τὰ αποτελέσματα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τις ἐλαστικότητες τῆς προσφορᾶς καὶ ζήτησεως ἐργασίας καὶ ἀπὸ τὴν πιθανὴ μετατόπιση τῆς καμπύλης ζήτησεως ἐργασίας, ὑπὸ τὸν ὄρο, βέβαια, ὅτι δὲν ὑπάρχουν προτιμήσεις των ἐργοδοτῶν για ὀρισμένες κατηγορίες ἐργατικῶν δυναμικῶν. Σὲ ἐμπειρικὸ ἐπίπεδο, μὲ τὸν κατάλληλο στατιστικὸ δείκτη ἐντοπίζονται οἱ κλάδοι καὶ τὰ ἐπαγγέλματα, ὅπου ἐπέτυχαν νὰ διεισδύσουν οἱ μετανάστες. Ἀκολουθῶς, μὲ τὴ χρήση ὀρισμένων ἐξισώσεων παλινδρομήσεως ἀναλύεται ἡ ἐπίδραση των μεταναστών τόσο στὸ ποσοστὸ συμμετοχῆς των ἀνδρῶν καὶ των γυναικῶν στὸ ἐργατικὸ δυναμικὸ, ὅσο καὶ στὸ ποσοστὸ ανεργίας. Τὸ συμπέρασμα πού συνάγεται εἶναι ὅτι ἡ παρουσία των μεταναστών δὲν ἔχει ἐπηρεάσει τὸ ποσοστὸ συμμετοχῆς των ἀνδρῶν, ἔχει ὅμως αὐξήσει τὸ ποσοστὸ συμμετοχῆς των γυναικῶν στὸ ἐργατικὸ δυναμικὸ, καὶ δὲν ἔχει ἐπηρεάσει τὸ ποσοστὸ ανεργίας των ἀνδρῶν καὶ των γυναικῶν.

Τὸ ἐπόμενο, ἕκτο κατὰ σειράν, Κεφάλαιο εἶναι ἀφιερωμένο στὴ μερικὴ απασχόληση, ἡ ἐξέλιξη τῆς ὁποίας ὑποδηλώνει ὅτι πολλὰ ἄτομα δέχονται νὰ ἐργασθοῦν σὲ θέσεις μερικῆς απασχολήσεως καὶ στὴ συνέχεια μετατρέπουν τὴν απασχόλησή τους σὲ πλήρη ἢ βρίσκουν ἄλλη θέση μὲ καθεστῶς πλήρους ἀπα-

σχολήσεως. Θεωρητική ανάλυση του θεσμού παρέχεται σέ παράρτημα του κεφαλαίου. Σέ εμπειρικό επίπεδο, με ψευδομεταβλητές, πού ἀφοροῦν σέ ἓνα πληθὸς ἀτομικῶν χαρακτηριστικῶν ἐνὸς μεγάλου σχετικῶς δείγματος προσλήψεων, γίνεται ἐκτίμηση στή σχετική ἐξίσωση παλινδρομήσεως τῶν παραγόντων (μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἐθνικότητα), οἱ ὁποῖοι ὑποτίθεται ὅτι προσδιορίζουν τὴν πλήρη ἢ μερική ἀπασχόληση. Παρόμοια ἐξίσωση χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν ἐξέταση τῶν παραγόντων, πού προσδιορίζουν τὸ ἂν ὁ προσλαμβανόμενος εἶναι Ἑλληνας ἢ μετανάστης. Ἡ πρώτη ἐξίσωση δείχνει ὅτι τὴ μεγαλύτερη ἐπίδραση ἔχει ἡ ἀσκηση ἐπιστημονικοῦ - ἐλευθέρου ἐπαγγέλματος ἢ ὅχι καὶ ἔπονται μὲ ἴση, ἀλλὰ ἀντίθετη, ἐπίδραση ἡ ἐθνικότητα, ἡ λήψη ἐπιδόματος, τὸ φύλο κ.λπ. Ἀπὸ τὴ δεύτερη ἐξίσωση προκύπτει, μεταξὺ ἄλλων, ὅτι ἡ συχνότητα προσλήψεως Ἑλλήνων ἐργαζομένου συσχετίζεται θετικά μὲ τὸ ἐπίπεδο ἐκπαιδύσεως τοῦ ἀτόμου, τὸ μέγεθος τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ τὴ συχνότητα πλήρους ἀπασχολήσεως τοῦ ἐργαζομένου. Πάντως, γεγονὸς παραμένει ὅτι ἡ μερική ἀπασχόληση στήν Ἑλλάδα εἶναι πολὺ μικρὸ ποσοστὸ τῆς συνολικῆς ἀπασχολήσεως τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, σέ σύγκριση μὲ τίς ἄλλες χῶρες τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως.

Στὸ τελευταῖο κύριο, Ἑβδομο κατὰ σειράν, Κεφάλαιο τῆς μελέτης ἐξετάζεται ἂν καὶ σέ ποιά ἔκταση ὑπάρχει ὑπερεκπαίδευση τῶν μεταναστῶν στήν Ἑλλάδα, σέ σύγκριση μὲ ἐκείνη τῶν Ἑλλήνων ἐργαζομένων. Ὑπερεκπαίδευση ὑπάρχει ὅταν οἱ μετανάστες ἀπασχολοῦνται στή χώρα προορισμοῦ σέ ἐργασίες, στίς ὁποῖες δὲν χρησιμοποιοῦνται οἱ ἐπαγγελματικές γνώσεις καὶ ἐξειδικεύσεις, πού συχνὰ εἶναι ὑψηλοῦ ἐπιπέδου. Οὐσιαστικά, πρόκειται γιὰ ἀναντιστοιχία μεταξὺ προσφορᾶς καὶ ζητήσεως. Ἡ ἀνάλυση περιορίζεται στοὺς προσλαμβανόμενους πτυχιούχους τριτοβάθμιας ἐκπαιδύσεως, τῶν ὁποίων ἡ ἔκταση τῆς ὑπερεκπαιδύσεως εἶναι σημαντική. Σημειωτέον ὅτι τὸ ποσοστὸ ὑπερεκπαιδύσεως τῶν μεταναστῶν εἶναι σχεδὸν διπλάσιο τοῦ ποσοστοῦ τῶν Ἑλλήνων. Ἀπὸ τίς ἐξισώσεις παλινδρομήσεως πού ἐκτιμήθηκαν γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ συνάγεται ὅτι ἡ συχνότητα τοῦ φαινομένου τῆς ὑπερεκπαιδύσεως στήν περίπτωση τῶν προσλαμβανόμενων σχετίζεται περισσότερο μὲ τίς εὐκαιρίες ἀπασχολήσεως σέ διάφορα ἐπαγγέλματα παρὰ μὲ τὰ ἀτομικά χαρακτηριστικά τῶν προσλαμβανόμενων.

Στὸ βιβλίον αὐτὸ ἐξετάζονται οἱ βασικὲς πλευρὲς τοῦ φαινομένου τῆς μεταναστεύσεως στή χώρα μας, γιὰ τίς ὁποῖες τὰ κύρια συμπεράσματα συνοψίζονται στὸ Ὅγδοο Κεφάλαιο. Πρόκειται γιὰ ἐμπειρική ἔρευνα μὲ τὴν ἀπαιτούμενη θεωρητική θεμελίωση καὶ μεθοδολογική ἐπάρκεια. Ἀδυναμίες ἐντοπίζονται, ὡς ἐπὶ

τὸ πλεῖστον, στὸ χρησιμοποιούμενο στατιστικὸ ὕλικό, τὸ ὁποῖο, σὲ πολλές περιπτώσεις, δὲν εἶναι τὸ κατάλληλο καὶ σὲ κάποιες – ὅπως γιὰ τὴν ἀμοιβὴ ἐργασίας – ἀνύπαρκτο, πρᾶγμα ποῦ ὅπωςδὴποτε περιορίζει τὴν ἀξιοπιστία τῶν προκυπτόντων ἀποτελεσμάτων, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι τὰ ἀποτελέσματα αὐτὰ παύουν νὰ παρέχουν χρήσιμες πληροφορίες. Ἐπιβάλλεται, ὅμως, λόγω τῶν διαστάσεων ποῦ ἔχει τὸ μεταναστευτικὸ πρόβλημα καὶ ἰδίως ἐκείνων ποῦ εἶναι πιθανὸ νὰ λάβει στὸ μέλλον, νὰ ἀναληφθεῖ, σὲ μόνιμη βάση, ἀπὸ ἓνα δημόσιο ἐρευνητικὸ φορέα ἢ στατιστικὴ παρακολούθηση καὶ μελέτη του καί, ὡς πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτῆ, τὸ παρυσιαζόμενο βιβλίον ἀποτελεῖ σημαντικὴ συμβολή.

*

* *

Κωνσταντίνου Κανελλόπουλου, Κωνσταντίνου Μαυρομαρᾶ καὶ Θεόδωρου Μητράκου, «Ἐκπαίδευση καὶ ἀγορὰ ἐργασίας», Κέντρο Προγραμματισμοῦ καὶ Οἰκονομικῶν Ἐρευνῶν, Μελέτες 50, Ἀθήνα, 2003, σελ. 275.

Ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τοῦ βιβλίου ὁ κύριος Κωνσταντῖνος Κανελλόπουλος εἶναι Ἐπιστημονικὸς Ἐρευνητὴς τοῦ ΚΕΠΕ, ὁ κύριος Κωνσταντῖνος Μαυρομαρᾶς Καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο Aberdeen τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ ὁ κύριος Θεόδωρος Μητράκος οἰκονομολόγος τῆς Διευθύνσεως Οἰκονομικῶν Μελετῶν τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος. Σὲ εἰσαγωγικὴ σημείωση διευκρινίζεται ὅτι ὑπεύθυνος τῆς μελέτης, ποῦ ἀποτελεῖ μέρος ἐνὸς εὐρύτερου ἔργου τοῦ ΚΕΠΕ, εἶναι ὁ πρῶτος τῶν συγγραφέων. Σκοπὸς τῆς μελέτης αὐτῆς εἶναι ἡ διερεύνηση τῶν σχέσεων τῆς ἐκπαιδεύσεως γενικότερα καὶ τῆς ἀγορᾶς ἐργασίας στὴν Ἑλλάδα μὲ βάση στοιχεῖα τῶν Ἐρευνῶν Ἐργατικοῦ Δυναμικοῦ καὶ τῶν Ἐρευνῶν Οἰκογενειακῶν Προϋπολογισμῶν τῆς Ἐθνικῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ σχετικὴ ὕλη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ εἰσαγωγικὸ Κεφάλαιο 1, τὸ τελευταῖο Κεφάλαιο 6 (συνόψευς καὶ συμπερασμάτων) καὶ τὴ βιβλιογραφία, περιλαμβάνει ἓνα θεωρητικὸ καί, κυρίως, τρία ἐμπειρικὰ κεφάλαια ποῦ ἀφοροῦν σὲ πολὺ ἐνδιαφέροντα θέματα. Πρόκειται γιὰ τὶς σχέσεις ἐκπαιδεύσεως καὶ ἀπασχολήσεως - ἀνεργίας, τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευση στὴν ἀγορὰ ἐργασίας καὶ τὸν ἐπηρεασμὸ τῶν ἀμοιβῶν τῶν ἐργαζομένων ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευση. Ἐν πρώτοις, στὸ Κεφάλαιο 2 ἐκτίθεται ἀρκετὰ ἀναλυτικὰ τὸ θεωρητικὸ πλαίσιο, στὸ ὁποῖο βασί-

ζεται ή ακολουθούσα εμπειρική ανάλυση. Για τόν σκοπό αυτό γίνεται κριτική επισκόπηση τών βασικῶν ἐναλλακτικῶν θεωρητικῶν προσεγγίσεων, πού συνδέουν τὴν ἐκπαίδευση μὲ τὴν ἀγορὰ ἐργασίας. Ἰδιαίτερη ἔμφαση δίδεται στὴ θεωρία γιὰ τὴν ἐπίδραση τῆς ἐκπαιδύσεως στὴ συμμετοχὴ στὴν ἀγορὰ ἐργασίας, καθὼς καὶ στὸν προσδιορισμὸ τῶν ἀμοιβῶν καὶ παρουσιάζονται οἱ διαφορὲς προσεγγίσεις πού στηρίζονται τόσο στὴ θεωρία τοῦ ἀνθρώπινου κεφαλαίου ὅσο καὶ σὲ ἄλλες συμπληρωματικὲς ἢ ἐναλλακτικὲς θεωρίες.

Στὸ Κεφάλαιο 3 ἀξιολογεῖται τὸ ἐπίπεδο ἐκπαιδύσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ εἰδικότερα τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, δεδομένου ὅτι ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο αὐτὸ παρέχεται ἔνδειξη γιὰ τὶς ἀναπτυξιακὲς δυνατότητες τῆς χώρας. Ὁ μέσος ὅρος τῶν ἐτῶν ἐκπαιδύσεως τοῦ πληθυσμοῦ (14 ἐτῶν καὶ ἄνω) στὸ τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ 1990 ὑπολογίζεται σὲ ἑννέα ἔτη, ἀλλὰ ὑπάρχουν σημαντικὲς διαφορὲς μεταξὺ τῶν ομάδων ἡλικιῶν. Ἡ σχολικὴ διαρροή ἀπὸ τὴν ὑποχρεωτικὴ ἐκπαίδευση εἶναι ὑπολογίσιμη καὶ μεγαλύτερη στοὺς ἄρρενες καὶ στὶς ἀγροτικὲς περιοχές. Γιὰ ἐκείνους πού ἔχουν ὀλοκληρώσει τὶς σπουδὲς τους καὶ βρίσκονται στὰ πρῶτα στάδια τῆς ἐπαγγελματικῆς τους σταδιοδρομίας ὁ ἕνας στοὺς τρεῖς εἶναι ἀπόφοιτος μέσης ἐκπαιδύσεως καὶ ὁ ἕνας στοὺς πέντε πτυχιούχος τριτοβάθμιας ἐκπαιδύσεως. Σὲ σύγκριση μὲ ἄλλες εὐρωπαϊκὲς χώρες, φαίνεται ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδος ἔχει ὑψηλότερο ἐκπαιδευτικὸ ἐπίπεδο ἀπὸ ἄλλες χώρες τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Νότου, ἀλλὰ χαμηλότερο ἀπὸ τὸν μέσο ὅρο τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως. Ἀπὸ τὴν ἀνάλυση προέκυψε ὅτι ἡ συμμετοχὴ στὸ ἐργατικὸ δυναμικὸ αὐξάνει ὅσο ὑψηλότερο εἶναι τὸ ἐκπαιδευτικὸ ἐπίπεδο. Ἰδιαίτερος θετικὴ εἶναι ἡ ἐπίδραση τῆς ἐκπαιδύσεως στὴ συμμετοχὴ τῶν γυναικῶν παραγωγικῶν ἡλικιῶν στὸ ἐργατικὸ δυναμικόν. Ἄν καὶ τὸ ποσοστὸ συμμετοχῆς τῶν γυναικῶν στὸ ἐργατικὸ δυναμικὸ εἶναι συστηματικῶς ἀνερχόμενον, παραμένει χαμηλότερο ἀπὸ ἐκεῖνο πολλῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, ἀκόμη καὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Νότου, γεγονός πού προδιαγράφει τὴ συνέχιση τῆς ἀνοδικῆς τάσεως.

Τὸ ποσοστὸ ἀνεργίας διαφοροποιεῖται συστηματικῶς καὶ ἀντιστρόφως μὲ τὸ ἐπίπεδο ἐκπαιδύσεως. Ἡ ἀνάλυση τῆς ἀνεργίας κατὰ φύλο καὶ ἐκπαιδευτικὲς ομάδες δείχνει ὅτι ἡ ἀνεργία πλήττει περισσότερο τὶς γυναῖκες παρά τοὺς ἄνδρες μὲ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις, ἡ δὲ διαφοροποίηση τοῦ ποσοστοῦ ἀνεργίας τῶν γυναικῶν ἀνάλογα μὲ τὸ ἐπίπεδο ἐκπαιδύσεως εἶναι σαφῶς εὐρύτερη ἀπὸ ἐκεῖνη τῶν ἀνδρῶν. Γιὰ ὀρισμένα μάλιστα ἐκπαιδευτικὰ προσόντα οἱ γυναῖκες ἔχουν πολὺ ὑψηλὰ ποσοστὰ ἀνεργίας. Ἀπὸ τὸ 1993 ὁ ἕνας στοὺς δύο ἀνέργους παραμένει στὴν ἀνεργία γιὰ τουλάχιστον ἕνα ἔτος (εἶναι, δηλαδή, μακροχρονίως ἀνερ-

γος), γεγονός που υποδηλώνει τον διαρθρωτικό χαρακτήρα της ανεργίας, καθώς και ότι το εκπαιδευτικό σύστημα δεν προσαρμόσε τα προσόντα των εξερχομένων από αυτό στις νέες απαιτήσεις της αγοράς εργασίας. Από την εξέταση της κατά κλάδους κατανομής του εκπαιδευμένου προσωπικού προκύπτει ότι το μεγαλύτερο μέρος του συγκεντρώνουν οι υπηρεσίες, ενώ η γεωργία και η βιομηχανία πολύ μικρότερο, πράγμα που αντανακλά τη διάρθρωση και το επίπεδο ανάπτυξεως της ελληνικής οικονομίας, αλλά ταυτόχρονα και το αναπτυξιακό της έλλειμμα. Είναι χαρακτηριστικές οι μεταβολές που σημειώθηκαν κατά την πενταετία 1993-1997, εξ αιτίας των οποίων στη γεωργία χάθηκαν 85.000 θέσεις εργασίας, αλλά σημειώθηκε αισθητή άνοδος του εκπαιδευτικού επιπέδου των γεωργών, στη δε μεταποίηση παρατηρήθηκε σταθερότητα στην απασχόληση και βελτίωση του εκπαιδευτικού επιπέδου των απασχολούμενων. Χωριστά εξετάζεται, η απασχόληση στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, η οποία το 1998 αποτελούσε το 21% της συνολικής απασχόλησης. Το ποσοστό των πτυχιούχων Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ίδρυμάτων στην απασχόληση του τομέα αυτού είναι 25%, έναντι 18% σε ολόκληρη την απασχόληση.

Στο Κεφάλαιο 4 εξετάζεται το δεύτερο κύριο εμπειρικό αντικείμενο της εργασίας που είναι η μετάβαση από την εκπαίδευση στην αγορά εργασίας, δηλαδή οι δυσκολίες, αλλά και οι ευκαιρίες που συναντούν οι εξερχόμενοι από το εκπαιδευτικό σύστημα στην προσπάθειά τους να ενταχθούν στην αγορά εργασίας. Πρόκειται, ουσιαστικά, για τη μετάβαση από την επίσημη εκπαίδευση στην αγορά εργασίας, κύριο χαρακτηριστικό της οποίας είναι κατά τα τελευταία έτη η ύψηλη ανεργία των νέων σε διάφορα επίπεδα και τύπους εκπαίδευσως. Παρέχονται ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τις εξελίξεις αυτές και αναλύονται οι αιτίες τους. Προηγείται η παράθεση μιας σειράς δεικτών, οι οποίοι θεωρείται ότι απεικονίζουν κατά πόσον η μετάβαση από την εκπαίδευση στην αγορά εργασίας είναι επιτυχής. Σε ένα πρώτο στάδιο, καταγράφεται η συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό των προσφάτως εξελθόντων από τις διάφορες βαθμίδες και σχολές του εκπαιδευτικού συστήματος, η οποία εμφανίζεται γενικά ύψηλη (άνω του 80%), τόσο για τους άνδρες όσο και για τις γυναίκες. Σε ένα δεύτερο στάδιο παρατηρείται ότι τα ύψηλα αυτά ποσοστά συμμετοχής συνδέονται όχι μόνο με χαμηλά ποσοστά οικονομικώς μη ενεργών, αλλά και με ύψηλα ποσοστά ανεργίας.

Από τους εξελθόντες από το εκπαιδευτικό σύστημα το 1998, το 45% ήταν άνεργοι το 1999. Όμως, όσο μακραίνει ο χρόνος εκτός εκπαίδευσως, το ποσοστό ανεργίας μειώνεται. Οι διαπιστώσεις αυτές δείχνουν ότι στη χώρα μας η με-

τάβαση από την εκπαίδευση στην αγορά εργασίας δεν ήταν επιτυχής. Παρόμοια συμπεράσματα προκύπτουν από τη σύγκριση των σχετικών δεικτών της Ελλάδος με τους αντίστοιχους άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Η δυσκολία που αντιμετωπίζουν οι νέοι στην Ελλάδα στα πρώτα στάδια της μεταβάσεώς τους, όπως μετριέται με το ποσοστό και τη διάρκεια της ανεργίας για τις ομάδες νεαρών ηλικιών, είναι από τις μεγαλύτερες στις χώρες του Όργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, αλλά και η δυνατότητα των νέων να βρουν απασχόληση και να ανταγωνισθούν τους ενήλικες, όπως μετριέται με τα ποσοστά απασχολήσεως και ανεργίας τους, σε σχέση με εκείνα των ενηλίκων, είναι από τις μικρότερες των ευρωπαϊκών χωρών.

Το επόμενο Κεφάλαιο 5 αναφέρεται στο τρίτο κύριο αντικείμενο της εργασίας, δηλαδή στο πώς και πόσο η εκπαίδευση επηρεάζει τις αμοιβές των εργαζομένων (μισθωτών και ήμερομισθίων). Στην αρχή εκτίθενται οι εμπειρικές εκτιμήσεις που έγιναν μέχρι τώρα στην Ελλάδα για τις σχέσεις εκπαίδευσης και αμοιβών. Ακολούθως, εξετάζεται, σε ποσοτική βάση, κατά πόσον πράγματι η εκπαίδευση στην Ελλάδα έχει υπολογίσιμες οικονομικές αποδόσεις, καθώς και η συμβολή της στην έρμηνεία των παρατηρούμενων διαφορών στους μισθούς. Έν πρώτοις, οι διαφορές αυτές, όπως μετριοῦνται με διάφορους στατιστικούς συντελεστές ανισότητας, παρουσιάζουν σημαντική μείωση κατά την περίοδο 1974-1982, αλλά έκτοτε αύξηση για να επανέλθουν το 1999 στο επίπεδο του 1974. Οι σχέσεις εκπαίδευσης και αμοιβών μπορούν να περιγραφούν ως ακόλουθως: Μὲ εξαίρεση τις αμοιβές των νέων σὲ ηλικία, ὅσο ὑψηλότερο εἶναι τὸ ἐπίπεδο εκπαίδευσης, τόσο ὑψηλότερες εἶναι οἱ μέσες αμοιβές των εργαζομένων. Ακολούθως, γίνεται ὑπολογισμὸς τῶν ἐσωτερικῶν ἀποδόσεων τῶν βασικῶν ἐπιπέδων τῆς εκπαίδευσης ἀπὸ τὸν ὁποῖο προκύπτει ὅτι ἡ μέση εκπαίδευση δὲν ὑστερεῖ σὲ σχέση με τὴν ἀνώτατη. Ὡς ἐναλλακτικὴ προσέγγιση γιὰ τὸν ὑπολογισμὸ τῆς σχέσεως εκπαίδευσης καὶ αμοιβῶν χρησιμοποιεῖται ἡ ἐκτίμηση τῆς ἐξισώσεως παλινδρομήσεως, με ἐξαρτημένη μεταβλητὴ τὸν λογάριθμο τῶν αμοιβῶν καὶ ανεξάρτητες τὶς προβλεπόμενες ἀπὸ τὴν οικονομικὴ θεωρία. Διαπιστώνεται ὅτι τὰ προσωπικὰ χαρακτηριστικά, ὅπως εἶναι ἡ εκπαίδευση καὶ τὰ ἔτη πείρας, ἀλλὰ καὶ ἡ οἰκογενειακὴ κατάσταση τῶν εργαζομένων, συμβάλλουν σημαντικὰ στὸν προσδιορισμὸ τῶν αμοιβῶν.

Στὸ βιβλίο αὐτὸ ἐξετάζονται θέματα, πὸ εἶναι ἰδιαίτερος ἐνδιαφέροντα καὶ ὀψωδῆποτε χρῆσιμα γιὰ τὴν ἀσκηση πολιτικῆς σὲ ἓνα τομέα, ὅπως εἶναι ἡ

ἐκπαίδευση, στρατηγικῆς σημασίας γιὰ τὴν ἀναπτυξιακὴ πορεία τῆς χώρας μας. Ἡ ἔρευνα τοῦ θέματος αὐτοῦ – καὶ μάλιστα σὲ προχωρημένο βαθμὸ λεπτομέρειας – κατέστη δυνατὴ χάρις στὴν ἀξιοποίηση ἀδημοσίεωτων μέχρι τώρα στατιστικῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα, μαζί μὲ ὀρισμένες κατηγορίες δημοσιευμένων, ἐπέτρεψαν στοὺς συγγραφεῖς νὰ ἐκτιμήσουν, ἐφαρμόζοντας τὶς κατάλληλες μεθόδους, βασικὲς σχέσεις ποὺ ὀρίζονται ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ θεωρία. Ἔτσι, ἡ μελέτη ἔχει τὸν χαρακτῆρα ἐκτεταμένης ποσοτικῆς διερευνήσεως, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ στηρίξει κάποιες ὑποδείξεις γιὰ ρυθμίσεις ἐπὶ μέρους ζητημάτων, κυρίως ὅμως παρέχει ἔδαφος συζητήσεως γιὰ ἐκσυγχρονισμὸ τῶν ἐκπαιδευτικῶν δομῶν.